

ПЛЕНУМ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

від 12 червня 2009 року N 5

Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду

З метою забезпечення правильного й однакового застосування судами окремих положень цивільного процесуального законодавства Пленум Верховного Суду України **постановляє** дати судам такі роз'яснення:

1. Провадження у справі до судового розгляду регулюється [главою 3 розділу III Цивільного процесуального кодексу України](#) (далі - ЦПК), у якій визначені процесуальні дії суду з підготовки справи до судового розгляду та проведення попереднього судового засідання. Здійснення учасниками цивільного процесу та судом на цій стадії процесу сукупності процесуальних дій, визначених процесуальним законом, є обов'язковим, оскільки вона є самостійною і важливою та створює необхідні умови для правильного і своєчасного вирішення справи, ухвалення законного й обґрунтованого судового рішення.

Підготовка справи до судового розгляду розпочинається з дня постановлення ухвали про відкриття провадження у справі, після чого суд невідкладно надсилає особам, які беруть участь у справі, копію відповідної ухвали, копію позовної заяви з копіями доданих до неї документів, які згідно з [частиною першою статті 120 ЦПК](#) позивач повинен подати суду.

Суддя не вправі до постановлення ухвали про відкриття провадження у справі здійснювати будь-які дії щодо підготовки справи до судового розгляду, зокрема, забезпечувати позов (крім випадку, передбаченого [частиною четвертою статті 151 ЦПК](#)), проводити попереднє судове засідання тощо. Після відкриття провадження у справі суддя не вправі вирішувати питання про залишення заяви без руху та її повернення ([стаття 121 ЦПК](#)) чи про відмову у відкритті провадження у справі ([частина друга статті 122 ЦПК](#)).

2. Готуючи справу до розгляду, суд повинен визначити: обставини, які мають значення для справи, та факти, що підлягають встановленню і покладені в основу вимог і заперечень; характер спірних правовідносин і зміст правової вимоги; матеріальний закон, який регулює спірні правовідносини; вирішити питання про склад осіб, які братимуть участь у справі; з'ясувати, які є докази на підтвердження зазначених фактів; визначити коло доказів відповідно до характеру спірних правовідносин і роз'яснити, якій із сторін слід довести певні обставини; вжити заходів для забезпечення явки в судове засідання, а також сприяти врегулюванню спору до судового розгляду.

3. З метою врегулювання спору до судового розгляду суди мають з'ясувати: чи не відмовляється позивач від позову, чи визнає позов відповідач, чи не бажають сторони укласти мирову угоду або передати справу на розгляд третейського суду. Зазначені

процесуальні дії можуть бути вчинені лише в позовному провадженні та повинні здійснюватися не формально; суди мають вживати дієві заходи для примирення сторін та врегулювання спору до судового розгляду, зберігаючи при цьому об'єктивність і неупередженість. Зокрема, вони мають роз'яснювати сторонам можливості розгляду справи у третейському суді та порядок виконання його рішення, суть та процедуру здійснення кожної дії та їх наслідки.

4. Ухвалюючи в попередньому судовому засіданні рішення у зв'язку з визнанням відповідачем позову або закриваючи провадження у справі у зв'язку з відмовою позивача від позову чи визнанням укладеної між сторонами мирової угоди, суди повинні враховувати положення [статей 174, 175 ЦПК](#) та до ухвалення відповідного судового рішення роз'яснювати сторонам наслідки вчинення відповідних процесуальних дій.

У разі визнання відповідачем (або його представником за відсутності у дорученні відповідних обмежень) позову можливе лише ухвалення рішення про задоволення позову, а не про задоволення позову частково чи про відмову в його задоволенні. Якщо для цього немає законних підстав, суд постановляє ухвалу про відмову в прийнятті визнання відповідачем позову і продовжує розгляд справи. Визнання позову повинно бути безумовним, а якщо у справі беруть участь кілька відповідачів, то ухвалення рішення про задоволення позову за наявності для цього законних підстав можливе лише у разі визнання позову всіма відповідачами. Слід розрізняти визнання відповідачем позову від визнання ним обставин позову, що згідно з [частиною першою статті 61 ЦПК](#) звільняє позивача лише від доведення цих обставин.

Ухвалюючи рішення по суті спору чи постановляючи ухвали в попередньому судовому засіданні, суд у мотивувальній частині судового рішення зазначає лише про дії сторін щодо розпорядження своїми процесуальними і матеріальними правами та здійснені судом заходи з перевірки таких дій.

Зупинення, закриття провадження у справі чи залишення заяви без розгляду ([статті 201, 202, 205, 207 ЦПК](#)) при проведенні попереднього судового засідання відповідає вимогам [ЦПК](#).

5. Попереднє судове засідання є процесуальною формою підготовки справи до судового розгляду і повинно бути призначене й проведене протягом одного місяця з дня відкриття провадження у справі. Разом з тим суди повинні мати на увазі, що для деяких категорій справ установлені скорочені строки їх розгляду ([частина перша статті 157 ЦПК](#)), тому попереднє судове засідання слід призначити і проводити в такий термін, щоб забезпечити їх своєчасний розгляд.

Відкладення проведення попереднього судового засідання відповідно до [частини восьмої статті 130 ЦПК](#) можливе лише за заявою однієї або обох сторін чи їх представників за умови встановлення судом наявності поважних причин для їх неявки до суду. Не виключається можливість оголошення перерви у проведенні попереднього судового засідання у зв'язку з необхідністю повідомлення чи подання доказів (наприклад, у разі пред'явлення зустрічного позову), для врегулювання спору до судового розгляду, пред'явлення зустрічного позову чи позову третьої особи із самостійними вимогами. Проте як відкладення проведення попереднього судового засідання, так і оголошення в ньому перерви мають здійснюватися в межах встановленого строку його проведення ([стаття 129 ЦПК](#)).

6. Проведення попереднього судового засідання є обов'язковим для кожної справи незалежно від її складності, за винятком випадків, установлених нормами [ЦПК](#). Ураховуючи особливості провадження, попереднє судове засідання не проводиться у наказному та в окремому провадженнях, а також при вирішенні скарг на дії державного виконавця, клопотань про визнання та виконання рішень іноземних судів. Однак, у справах окремого

провадження, зокрема, при розгляді справ про обмеження цивільної дієздатності чи визнання фізичної особи недієздатною, про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою чи про відновлення прав на втрачені цінні папери, здійснюються певні підготовчі дії, визначені законом ([статті 239, 248, 262 ЦПК](#)).

У тих випадках, коли проведення попереднього судового засідання не є обов'язковим, справа до судового розгляду призначається ухвалою про відкриття провадження у справі.

Підготовка цивільних справ до судового розгляду, у тому числі призначення та проведення попереднього судового засідання, повинні бути проведені також при новому розгляді після скасування ухваленого судового рішення судом вищої інстанції та після скасування судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами залежно від підстав скасування. Певні підготовчі дії можуть бути здійснені й після відновлення зупиненого провадження у справі ([стаття 204 ЦПК](#)).

7. Попереднє судове засідання проводиться суддею одноособово за участю сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, з додержанням загальних правил, установлених нормами [ЦПК](#) для судового розгляду, з винятками, встановленими [главою 3 розділу III ЦПК](#). Зокрема, обов'язковими є повідомлення осіб, які беруть участь у справі, фіксування судового засідання технічними засобами, роз'яснення учасникам процесу їхніх прав та обов'язків на цій стадії процесу, наприклад, про право заявлення відводу, обов'язок подання доказів на підтвердження своїх вимог та заперечень і наслідків невиконання цього процесуального обов'язку. При проведенні попереднього судового засідання сторони та свідки не допитуються (проте сторони дають пояснення з приводу того, чи підтримують свої вимоги та заперечення, чи є підстави для примирення), вирішуються питання щодо прийняття доказів, але вони не досліджуються та не оцінюються, судові дебати не проводяться тощо.

8. Якщо спір не врегульовано до судового розгляду, суд повинен здійснити процесуальні дії, направлені на правильне та швидке вирішення справи. Для визначення процесуальних дій, які необхідно вчинити до судового розгляду, суд постановляє відповідну ухвалу, в якій зазначаються дії як суду, так і учасників процесу, строки їх здійснення. Перелік таких дій передбачений [частиною шостою статті 130 ЦПК](#) і не є вичерпним; дії визначаються характером матеріально-правового спору, законодавством, яке підлягає застосуванню, та обставинами справи і можуть проводитись у різній послідовності.

9. Уточнюючи позовні вимоги або заперечення проти позову, суд визначає характер спірних правовідносин сторін, зміст їх правових вимог і матеріальний закон, що їх регулює, і яким належить керуватися при вирішенні спору.

Зокрема, у позивача суд повинен з'ясувати предмет позову (що конкретно вимагає позивач), підставу позову (чим він обґрунтовує свої вимоги) і зміст вимоги (який спосіб захисту свого права він обрав). З'ясовується правильність об'єднання кількох однорідних вимог, наявність у позивача інших вимог до відповідача, які можуть бути пов'язаними між собою, для вирішення питання про їх об'єднання або роз'єднання ([стаття 126 ЦПК](#)). У відповідача суд з'ясовує суть заперечення проти позову та характер такого заперечення (процесуальний чи матеріально-правовий).

З урахуванням вимог і заперечень сторін, обставин, на які посилаються інші особи, які беруть участь у справі, а також норм права, які підлягають застосуванню, суд визначає факти, які необхідно встановити для вирішення спору, і які з них визнаються кожною стороною, а які підлягають доказуванню (предмет доказування; [стаття 179 ЦПК](#)).

Оскільки підставою позову є фактичні обставини, що наведені у заяві, то зазначення позивачем конкретної правової норми на обґрунтування позову не є визначальним при вирішенні судом питання про те, яким законом слід керуватися при вирішенні спору.

10. Вирішуючи питання про склад осіб, які братимуть участь у справі ([стаття 26 ЦПК](#)), суд повинен виходити з характеру спірних правовідносин, визначеної ним норми матеріального права, яка підлягає застосуванню, та з матеріально-правового інтересу у вирішенні справи. Суд має також вирішити питання про участь інших учасників процесу, які сприятимуть здійсненню правосуддя ([стаття 47 ЦПК](#)).

Якщо позов пред'явлений не всіма особами, яким належить таке право, суд не вправі залучати таких осіб до участі у справі як співпозивачів, оскільки згідно з принципом диспозитивності особа, якій належить право вимоги, розпоряджається своїми правами на власний розсуд.

У випадку пред'явлення зустрічного позову відповідачем або позову третьої особи із самостійними вимогами при проведенні попереднього судового засідання суд за наявності для цього підстав постановляє ухвалу про об'єднання цих вимог в одне провадження та може відкласти проведення попереднього судового засідання.

11. Відповідно до вимог [частини третьої статті 45 ЦПК](#) суд повинен з'ясувати необхідність залучення до участі у справі органу державної влади чи органу місцевого самоврядування для подання висновків на виконання своїх повноважень. Участь зазначених органів у цивільному процесі для подання висновків є обов'язковою у випадках, встановлених законом, або якщо суд визнає це за необхідне. Зокрема, участь представників органів опіки та піклування є обов'язковою при розгляді справ: про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи чи визнання фізичної особи недієздатною ([стаття 240 ЦПК](#)); про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності ([стаття 244 ЦПК](#)); про усиновлення дитини ([частина перша статті 254 ЦПК](#)) тощо.

12. Якщо при проведенні попереднього судового засідання з'ясується, що у позивача є до того чи іншого відповідача (відповідачів) вимоги, які впливають з пред'явленого позову і не зазначені в ньому, або у відповідача є зустрічні вимоги до позивача, суд відповідно до вимог [частини четвертої статті 10 ЦПК](#) повинен роз'яснити право як на пред'явлення позивачем додаткових позовних вимог, так і на пред'явлення відповідачем зустрічного позову.

Разом з тим при пред'явленні позову до частини відповідачів (наприклад, при солідарному обов'язку боржників згідно зі [статтею 543 Цивільного кодексу України](#)) (далі - ЦК) суд не вправі зі своєї ініціативи і без згоди позивача залучати інших відповідачів до участі у справі як співвідповідачів. Суд зобов'язаний вирішити справу за тим позовом, що пред'явлений, і відносно тих відповідачів, які зазначені в ньому. Лише у випадку неможливості розгляду справи без участі співвідповідача чи співвідповідачів у зв'язку з характером спірних правовідносин (наприклад, при розгляді справ про захист гідності, честі та ділової репутації за участю засобів масової інформації) суд залучає його чи їх до участі у справі зі своєї ініціативи ([статті 32, 33 ЦПК](#)). Мотиви, з яких суд визнав неможливим розгляд справи без зазначених осіб, повинні бути зазначені в ухвалі, копія якої разом з копією позовної заяви невідкладно надсилається залученим особам.

13. При з'ясуванні, якими доказами кожна сторона буде обґрунтовувати свої доводи чи заперечення щодо невизнаних обставин, суд повинен виходити з принципу змагальності цивільного процесу, за яким кожна сторона несе обов'язки щодо збирання доказів і доказування тих обставин, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, якщо інше не встановлено процесуальним законом, зокрема [статтею 61 ЦПК](#). У деяких випадках тягар доказування регулюється нормами матеріального права. Наприклад, згідно з

частиною третьою статті 277 ЦК негативна інформація, поширена про особу, вважається недостовірною, якщо особа, яка її поширила, не доведе протилежного.

Якщо представлені докази недостатньо підтверджують вимоги позивача чи заперечення відповідача або не містять в собі всіх необхідних даних і у сторін є обґрунтовані складнощі у наданні додаткових доказів, суд за їх клопотанням зобов'язаний сприяти їм в одержанні або витребуванні таких доказів (частина четверта статті 10, стаття 137 ЦПК).

Докази, які збираються або подаються сторонами (показання свідків, письмові чи речові докази), повинні стосуватися суті спору (предмета та підстави позову). Тому, вирішуючи, наприклад, питання про виклик свідків, в усіх випадках слід вимагати від сторін пояснення, які саме обставини можуть бути підтверджені ними (стаття 136 ЦПК). Це ж стосується й вирішення питання про витребування інших доказів (письмових, речових). Докази, які не стосуються справи й предмета доказування (стаття 58 ЦПК), або одержані з порушенням порядку, встановленого законом, або якими не можуть бути підтверджені певні обставини справи (стаття 59 ЦПК), судом не повинні прийматися.

14. Відповідно до статті 131 ЦПК суди мають установлювати строк на подання доказів з урахуванням часу, необхідного для їх подання, про що зазначається в ухвалі попереднього судового засідання. Крім того, суд повинен роз'яснити сторонам наслідки неподання доказів: докази, подані з порушенням встановленого строку, не приймаються, якщо сторона не доведе, що їх подано несвоєчасно з поважних причин. Неподання чи несвоєчасне подання доказів без поважних причин, що направлено на затягування процесу, може бути розцінено судом як зловживання процесуальними правами, що має бути мотивовано в судовому рішенні.

Якщо відповідач не з'явився в попереднє судове засідання, суд направляє йому копію ухвали попереднього судового засідання, у якій пропонує в установлений строк подати докази на підтвердження своїх заперечень і роз'яснити, що в разі неподання ним доказів у цей строк вони в подальшому прийняті не будуть (стаття 131 ЦПК), а справа буде вирішуватися на підставі наявних у ній даних чи доказів (частина четверта статті 169 ЦПК).

15. Під час попереднього судового засідання за заявою особи, яка бере участь у справі, суд може вирішити питання про забезпечення доказів, якщо для цієї особи подання потрібних доказів є неможливим або в неї є труднощі у поданні цих доказів. Закон не обмежує коло доказів, які можуть бути забезпечені судом, і здійснення процесуальних дій щодо забезпечення доказів.

У заяві про забезпечення доказів повинні бути зазначені всі відомості, визначені частиною першою статті 134 ЦПК, а в разі невідповідності заяви цим вимогам застосовуються наслідки, встановлені частинами першою і другою статті 121 ЦПК. Така заява розглядається протягом п'яти днів з дня її надходження з повідомленням осіб, які беруть участь у справі, однак їх явка не є обов'язковою.

Питання про забезпечення доказів вирішується ухвалою. Відмова в забезпеченні доказів оскарженню не підлягає, а оскарження ухвали про забезпечення доказів не зупиняє її виконання, а також не перешкоджає розгляду справи (частина четверта статті 135 ЦПК). У разі оскарження цієї ухвали до суду апеляційної інстанції направляється не цивільна справа, а виділені відповідні матеріали справи (копія позовної заяви, заява про забезпечення доказів, оригінал оскарженої ухвали тощо); після розгляду апеляційним судом скарги ці матеріали повертаються до суду для залучення до матеріалів цивільної справи.

Крім передбачених частиною другою статті 133 ЦПК способів забезпечення (допит свідків, призначення експертизи, витребування та (або) огляд доказів, у тому числі за їх

місцезнаходженням) суд залежно від предмета позову може застосувати й інші способи (одержати пояснення сторони, які вона дає як свідок, заборонити дії, внаслідок яких знищуються докази, вилучити на час розгляду справи докази тощо).

16. За змістом [статті 132 ЦПК](#) судові доручення щодо збирання доказів (допит свідків, проведення огляду на місці речових доказів, роз'яснення експертом його висновку, допит сторін або третьої особи тощо) даються тільки суду, а не іншому органу, якщо відповідні дії не можуть бути проведені судом, який розглядає справу, або для нього це становить труднощі. У порядку судового доручення не повинні збиратися письмові або речові докази, які можуть бути представлені сторонами або за їх клопотанням витребувані судом, який розглядає справу; суд не вправі давати доручення про витребування від позивача даних, які підтверджують обґрунтованість його вимог, а також інших відомостей, які повинні бути ним зазначені в позовній заяві згідно зі [статтею 119 ЦПК](#).

Судові доручення та їх виконання повинні проводитися при суворому додержанні правил [статті 132 ЦПК](#) та визначеного законом порядку збирання доказів. Фактичні дані, одержані при виконанні судового доручення з порушенням встановленого законом порядку ([статті 140, 141, 143, 147, 180, 182, 187, 189 ЦПК](#)), доказової сили не мають. Недопустимим є передача виконання доручень працівникам апарату суду та отримання письмових пояснень замість з'ясування порушених в ухвалі питань у судовому засіданні зі складанням відповідного протоколу. Разом з тим не виключається залучення до протоколу письмових пояснень за клопотанням осіб, які допитуються.

17. Для з'ясування обставин, що мають значення для справи і потребують спеціальних знань у галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла тощо, суд за заявою осіб, які беруть участь у справі, призначає експертизу, коли необхідність експертного висновку впливає з обставин справи і поданих доказів. Разом із тим у випадках, коли вирішення справи залежить від психічного стану особи в момент вчинення нею певної дії, наприклад при розгляді справ про визнання правочинів недійсними з мотивів укладення їх фізичною особою, яка не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла ними керувати ([стаття 225 ЦК](#)), і за відсутності клопотання про призначення експертизи, суд згідно з [частиною четвертою статті 10 ЦПК](#) повинен роз'яснити позивачу його право на заявлення такого клопотання та наслідки невчинення цієї процесуальної дії. Експертиза повинна бути обов'язково призначена у випадках, передбачених [статтею 145 ЦПК](#).

Під час обговорення в попередньому судовому засіданні питання про призначення експертизи, а також в ухвалі про її призначення суд повинен роз'яснити наслідки ухилення від участі в експертизі ([стаття 146 ЦПК](#)). Застосування таких наслідків можливе лише після постановлення ухвали про призначення експертизи та підтвердження факту ухилення особи від участі в експертизі.

При вирішенні питання про призначення експертизи суди повинні керуватися [статтями 143 - 150 ЦПК](#), [Законом України від 25 лютого 1994 року N 4038-ХІІ "Про судову експертизу"](#), [Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженою наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року N 53/5](#) (у редакції [наказу Міністерства юстиції України від 30 грудня 2004 року N 144/5](#)), та враховувати роз'яснення, дані в [постанові Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 року N 8 "Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах"](#) (зі змінами, внесеними [постановою від 25 травня 1998 року N 15](#)), з урахуванням особливостей правового регулювання захисту конкретних суб'єктивних прав.

Висновок експертизи може бути доказом у справі лише в тому разі, коли експертиза була проведена на підставі ухвали суду відповідними судово-експертними установами. Як експерт

може залучатися особа, яка відповідає вимогам, установленим [Законом України "Про судову експертизу"](#), і внесена до Державного реєстру атестованих судових експертів.

У разі коли висновок експертизи наданий стороною як додаток до позовної заяви, тобто проведений відповідною експертною установою за її клопотанням чи клопотанням її представника, то такий висновок може розцінюватися лише як письмовий доказ, який підлягає дослідженню в судовому засіданні та відповідній оцінці. Якщо стосовно цього письмового доказу в судовому засіданні виникнуть сумніви, то, виходячи з характеру матеріально-правового спору та залежно від того, яке значення має наявність у справі такої експертизи, суд повинен роз'яснити особам, які беруть участь у справі, про їх право заявити клопотання про її призначення.

18. При проведенні попереднього судового засідання суд може залучити до участі у справі спеціаліста ([пункт 5 частини шостої статті 130 ЦПК](#)). Необхідність залучення такого учасника процесу може виникнути в суду для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо). При цьому допомога спеціаліста не може стосуватися правових питань і отримані від нього дані не є доказом у справі.

19. Проводячи попереднє судове засідання, а також у період підготовки справи до судового розгляду суд (суддя) за заявою осіб, які беруть участь у справі, вправі вжити заходів забезпечення позову.

При вжитті заходів забезпечення позову необхідно враховувати роз'яснення, дані в [постанові Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 року N 9 "Про практику застосування судами цивільного процесуального законодавства при розгляді заяв про забезпечення позову"](#).

20. Після проведення всіх дій, необхідних для розгляду справи, суддя постановляє ухвалу, в якій зазначає, які підготовчі дії ним проведені, і встановлює дату розгляду справи. Справа має бути призначена до розгляду не пізніше п'ятнадцяти днів після закінчення дій підготовки до судового розгляду ([частина друга статті 156 ЦПК](#)). У разі, якщо в ході проведення попереднього судового засідання визначено, що справа підготовлена до судового розгляду і проводити підготовчі дії не потрібно, суд відповідно до [пункту 9 частини шостої статті 130 ЦПК](#) визначає час і місце судового розгляду з урахуванням строків повідомлення ([стаття 74 ЦПК](#)); у такому випадку окремо постановляти ухвалу про призначення справи до судового розгляду не вимагається.

Після призначення справи до судового розгляду суд повідомляє осіб, які беруть участь у справі, про час і місце судового засідання, а також викликає інших учасників процесу в порядку, передбаченому [главою 7 розділу I ЦПК](#).

Окремі процесуальні дії, які здійснюються при підготовці справи до судового розгляду, в разі необхідності можуть здійснюватись і при розгляді справи по суті, наприклад, вирішення клопотань, розгляд питання про призначення експертизи, прийняття позову від третіх осіб із самостійними вимогами тощо.

21. Визнати такою, що втратила чинність, [постанову Пленуму Верховного Суду України від 5 березня 1977 року N 1 "Про підготовку цивільних справ до судового розгляду"](#) (зі змінами, внесеними згідно з [постановами від 25 грудня 1992 року N 13](#) та від 25 травня 1998 року N 15).

**Голова
Верховного Суду України**

**Секретар Пленуму
Верховного Суду України**

В. В. Онопенко

Ю. Л. Сенін

© ТОВ "Інформаційно-аналітичний центр "ЛІГА", 2013
© ТОВ "ЛІГА ЗАКОН", 2013

